

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Psikolojik Sağlık Sonuçları: Tanımlayıcı Çalışmaların Sistemantik Bir Derlemesi

Psychological Health Outcomes of Pregnant Women in the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review of Descriptive Studies

Pınar KARA¹, Evşen NAZİK²

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

² Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Adana, Türkiye

Özet

Amaç: Bu sistemantik derleme, 2019 koronavirüs pandemisinde gebelerin psikolojik sağlık (stres, anksiyete ve depresyon) sonuçlarına ilişkin çalışmaları değerlendirmek amacıyla yapıldı.

Gereç ve Yöntemler: Literatür taraması 10 Haziran 2020 tarihine kadar İngilizce dilinde gerçekleştirildi. Tarama, PubMed, Scopus, EBSCOHost, Web of Science ve Science of Direct elektronik veritabanlarında gerçekleştirildi. Literatür taraması için, "COVID-19", "gebelik", "stres", "anksiyete" ve "depresyon" sözcükleri için referans anahtar kelimeleri belirlendi ve bu kelimelerle "AND/OR" kullanılarak, çeşitli tarama kombinasyonları oluşturuldu. Araştırmaya dahil edilme ölçütlerine uyan çalışmaların iki araştırmacı tarafından kalite değerlendirmesi yapıldı. Elde edilen araştırmaların verileri tablolaştırılarak sunuldu.

Bulgular: Bu sistemantik derlemeye, 4 Nisan-22 Mayıs 2020 tarihleri arasında İngilizce dilinde yayınlanan, tanımlayıcı ve tanımlayıcı/kesitsel tipteki 4 araştırma makalesi ile 2 editöre mektup olmak üzere toplam 6 çalışma alındı. Araştırmalar toplam 6392 gebe ile yapılmış olup, örneklem büyüklüğü 11-4124 arasında değişmektedir. Edinburgh Postnatal Depresyon Skalası (EPDS)'nin en sık kullanılan öz-değerlendirme aracı olduğu belirlendi. COVID-19 tanısı olan gebelerle yapılan bir çalışma bulundu. Gebelerin travma sonrası stres bozukluğunun, disosiyatif belirtilerinin ve kaçınma davranışlarının olduğu saptandı. Çalışmalarda depresyon riski prevalansının %26 (EPDS \geq 10) ile %34.2 (EPDS>13) arasında değiştiği, gebelerin anksiyete semptomlarının ve yüksek prenatal distres düzeylerinin olduğu tespit edildi.

Sonuç: Koronavirüs-19 pandemisindeki gebelerin stres ve travma sonrası stres bozukluğu yaşadıkları, anksiyete semptomları gösterdiği ve depresyon açısından risk altında olduğu sonucuna ulaşıldı.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Pandemi, Gebelik, Stres, Anksiyete, Depresyon

Abstract

Objective: This systematic review was conducted to evaluate the studies on the psychological health outcomes (stress, anxiety and depression) of pregnant women in the 2019 coronavirus pandemic.

Material and methods: Literature search was carried out until 10 June 2020 in English language. PubMed, Scopus, EBSCOHost, Web of Science and Science of Direct electronic databases were searched. The reference keywords for "COVID-19", "pregnancy", "stress", "anxiety" and "depression" were determined and their various search combinations were created using "AND/OR" with these words in the literature search. The quality assessment of the studies meeting the inclusion criteria was made by two researchers. The data of the studies obtained were presented by tabulating.

Results: This systematic review included a total of 6 studies, including 4 research articles of descriptive and descriptive / cross-sectional type, and 2 letter to the editor, published in English between April 4 and May 22, 2020. The studies were conducted with total 6392 pregnant women, and the sample size ranged from 11-4124. Edinburgh Postpartum Depression Scale (EPDS) was determined to be the most commonly used self-assessment tool. A study was found with pregnant women with COVID-19. It was determined that the pregnant women had post-traumatic stress disorder, dissociation symptoms, and avoidance behaviors. It was found that the prevalence of depression risk ranged from 26% (EPDS \geq 10) to 34.2% (EPDS>13), and pregnant women had anxiety symptoms and high prenatal distress levels in studies.

Conclusions: It was concluded that pregnant women in the Coronavirus-19 pandemic experienced stress and post-traumatic stress disorder, showed anxiety symptoms, and were at risk for depression.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Pregnancy, Stress, Anxiety, Depression

Yazışma Adresi: Pınar KARA, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Derbent Yerleşkesi, 51200, Merkez, Niğde, Türkiye

Telefon: 03882112812, **Mail:** karapinar@hotmail.com

ORCID No (Sırasıyla) : 0000-0001-6710-6713, 0000-0001-5464-4467

Geliş Tarihi: 30.12.2020

Kabul Tarihi: 03.03.2021

DOI: 10.17517/ksutfd.849930

GİRİŞ

COVID-19, Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan kentinde yüksek ateş, kuru öksürük, gastrointestinal belirtiler ve yorgunluk ile karakterize nedeni bilinmeyen pnömoni vakaları olarak ortaya çıkmıştır (1). Kasım 2019'un sonlarında görülme-ye başlanan vakaların ardından, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gelişen bu durum hakkında 31 Aralık 2019'da kamuoyunu bilgilendirmiştir (2). Yedi Ocak 2020 tarihinden itibaren şimdiye kadar tanımlanmış koronavirüs türlerinden farklı bir suç olması nedeniyle bu virüs COVID-19 olarak adlandırılmıştır (3). COVID-19 günümüz itibarıyla Amerika, Avrupa, Doğu Akdeniz, Güneydoğu Asya, Batı Pasifik ve Afrika olmak üzere küresel boyutta birçok ülkeye yayılmıştır (4). DSÖ'nün 29 Aralık 2020 tarihinde açıkladığı son rakamlara göre, bugüne kadar COVID-19 onaylanmış vaka sayısının 79931215 ve ölüm sayısının 1765265 olduğu bildirilmektedir (3). Birkaç sistematik derlemede koronavirüs-19'un (COVID-19) maternal, fetal ve neonatal olumsuz sağlık sonuçları bildirilmiştir (5-7). Yapılan çalışmaların COVID-19 ile enfekte olan gebelerin fiziksel sağlık sonuçlarına odaklandığı ve COVID-19 pandemisinde gebelerin psikolojik sağlıklarına yönelik bulguların sınırlı olduğu görülmüştür (8-13). Gebelik fizyolojik değişimlerin yanı sıra psikolojik yanıtlara da yol açmaktadır. Özellikle son trimesterde ortaya çıkan yüksek düzeyde duygusal dalgalanmalar, fobik ve obsesif kompulsif kaygılarla endişeli eğilimlere neden olabilmektedir (14). Salgınin öngörülemez psikolojik yansımaları, bulaşı önlemeye yönelik tavsiyelerin sonuçları ve bunların oluşturabileceği ruhsal etkilerin (15), gebe kadınların COVID-19 salgınının yaratacağı herhangi bir etkiye karşı savunmasız kalabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla pandemi sürecinde gebelerin ruh sağlıklarına ilişkin mevcut kanıtların değerlendirilmesinin maternal, fetal ve yenidoğan sağlığının geliştirilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu sistematik derlemede COVID-19 pandemisinde gebelerin psikolojik sağlıklarıyla ilgili dünyada yapılan çalışmaların sonuçlarının sunulması amaçlandı. Gebelerin stres, anksiyete ve depresyona ilişkin mental sağlık çıktılarıyla ilgili yapılan çalışmalar değerlendirildi. Çalışmada, "Gebelerin COVID-19 pandemisinde stres, anksiyete ve depresyon sonuçları nelerdir?" sorusuna cevap arandı. Araştırma sorusuna ek olarak, COVID-19 sürecinde gebelerin sağlık kaygıları, davranışları, tutumu ve psikolojik sağlıklarına ilişkin bildirilen diğer sonuçlar incelendi.

Çalışmaya Dahil Edilme ve Çalışmadan Dışlanma Kriterleri

Çalışmaya dahil edilme kriterleri,

- Gebelerle yapılan,
- COVID-19 pandemisine yönelik olan,
- Gebelerin stresini ve/veya anksiyetesini ve/veya depresyonunu içeren,
- 10 Haziran 2020 tarihine kadar yayınlanan,
- İngilizce dilinde olan,
- Tanımlayıcı ve tanımlayıcı/kesitsel çalışmalar,
- Araştırma makaleleri ve editöre mektuplardır.

Bu sistematik derlemede, dahil edilme ölçütleri dışında kalan çalışmalar, araştırma kapsamına alınmadı.

Tarama Stratejisi

Konuya ilişkin yayınların taranması, retrospektif olarak gerçekleştirildi. Çalışma kapsamına alınan makaleler, 10 Haziran 2020 tarihine kadar PubMed, Scopus, EBSCOHost, Web of Science ve Science of Direct elektronik veritabanlarında "COVID-19", "pregnancy", "stress", "anxiety" ve "dep-

Tablo 1. Sistematik derlemenin çalışma arama stratejisinde kullanılan anahtar kelimeler

Kavram 1 COVID-19	Kavram 2 Pregnant	Kavram 3 Distress		
		Stress	Anxiety	Depression
COVID-19	Pregnant	Stress	Anxiety	Depression
COVID-19 infection	Pregnant women	Mental stress	Concern	Mental health
COVID-19 disease	Pregnancy	Psychological stress	Worry	
Coronavirus	Antenatal	Distress	Disquiet	
Coronavirus infection	Prenatal	Mental distress	Agitation	
Coronavirus disease	Antepartum	Psychological distress		
Coronavirus-related pneumonia	Maternal	Tension		
Coronavirus-related	Gestation	Tenseness		
acute respiratory distress syndrome		Tensity		
SARS-CoV-2 disease		Distress		
SARS-CoV-2-related pneumonia		Anxiousness		
SARS-CoV-2-related				
acute respiratory distress syndrome				
SARS-CoV-2 infection				

ression” sözcükleri için referans anahtar kelimeleri belirlendi (Tablo 1). Tarama kombinasyonları, Tablo 1’de verilen kelimelerle “AND/OR” kullanılarak oluşturuldu.

Çalışmaların Belirlenmesi ve Seçimi

Yapılan literatür taramasında tanımlayıcı, tanımlayıcı/kesitsel araştırma makaleleri ve editöre mektuplara ulaşıldı. Bu sistematik derlemede değerlendirilecek çalışmaların belirlenmesi ve seçimi iki araştırmacı tarafından yapıldı. Çalışmaların ilk aşamada başlıkları ve özetleri, daha sonra tam metinleri dahil edilme kriterlerine göre değerlendirildi. Ulaşılan çalışmalar her bir basamakta araştırmacılar tarafından incelendi, dahil edilme ölçütlerini karşılayan çalışmaların özetleri belirlendi ve tam metinleri indirildi. Son aşamada tam metinler, araştırmacılar tarafından metodolojik kalite açısından incelendi ve kodlama yapılarak tablolaştırıldı. 4 Nisan-22 Mayıs 2020 tarih aralığında İngilizce dilinde yayınlanan, COVID-19 salgınındaki gebelerin stres ve/veya anksiyete ve/veya depresyon sonuçlarını bildiren, tam metnine ulaşılan, tanımlayıcı, tanımlayıcı/kesitsel nitelikteki çalışmalar ve editöre mektuplar bu sistematik derlemeye alındı.

Çalışmaların Metodolojik Kalitesinin Değerlendirilmesi

Çalışmaların kalite değerlendirmesinde “Nicel Çalışmalar için Kalite Değerlendirme Aracı (NÇKDA)” kullanıldı. NÇKDA, çalışmaların seçim yanlılığı, çalışma tasarımı, karıştırıcılar, körleme, veri toplama yöntemi, çalışma dışı kalma/çalışmayı terk özelliklerini değerlendirmektedir. Ayrıca incelenen çalışmalardaki girişim bütünlüğü ve analizler hakkında da incelemeye olanak sağlamaktadır. Bu araç ile çalışmaların metodolojik kalitesi “zayıf”, “orta” ve “güçlü” olarak sınıflandırılabilir. Değerlendirmede, her bir alanın puanlaması yapıldıktan sonra hiç zayıf puanın olmaması çalışmanın metodolojik açıdan “güçlü”, bir adet zayıf puanın olması “orta” ve çalışmanın iki ya da daha fazla sayıda zayıf puan alması “zayıf” olarak nitelendirilmektedir (16). Bu ölçüm aracı seçim yanlılığı kategorisinde dış geçerliliğe odaklanmakta ve saha çalışmalarında aktif olarak kullanılmaktadır. Literatürden elde edilen çalışmaların tamamının kliniklerde yapılması nedeniyle seçim yanlılığı değerlendirmesinden kaynaklanacak veri kaybını önlemek, buna ek olarak COVID-19 pandemisindeki gebelerin mental sağlıklarını inceleyen çalışma sayısının sınırlı olması ve bu küresel krizin üstesinden gelinmesine yönelik önlemlerin çalışmaların kalitesine olan olumsuz etkisi düşünülerek, tüm makaleler örneklem büyüklüğü kısıtlanmadan bu sistematik derlemeye dahil edildi.

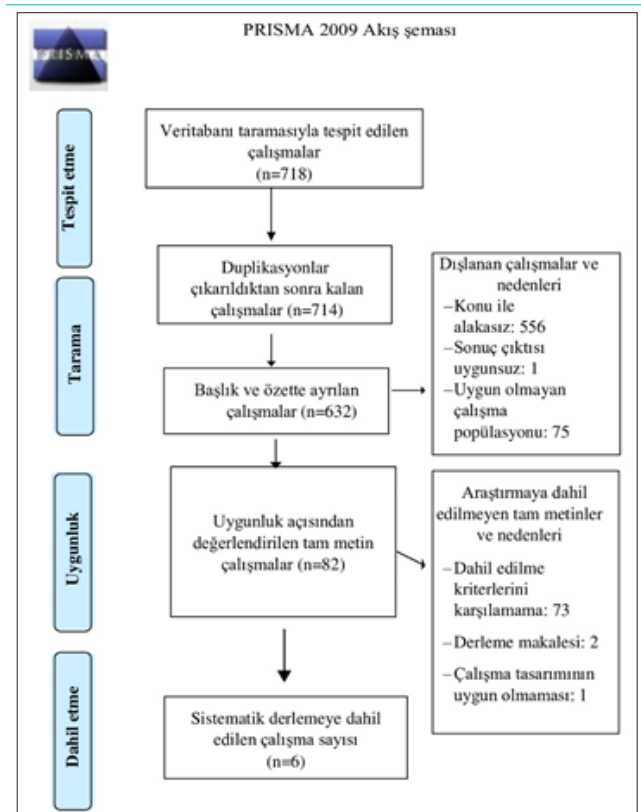
Verilerin Kodlanması

Bu sistematik derlemeye dahil edilen çalışmaların kodlama tablosu, çalışmanın yazarları, çalışmanın türü, amacı ve tasarımı, örneklem büyüklüğü, çalışmanın yapıldığı ülke/bölge/tarih, COVID-19 tanınması, çalışma grubu, çalışma-

larda kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları ile veri toplama yöntemi ve çalışmaların ana sonuçlarından oluşmaktadır (Tablo 2).

Verilerin Raporlanması

Derlemenin protokolünün oluşturulması ve raporlanmasında PRISMA Bildirimi’nden (PRISMA Statement–Sistematik Derleme ya da Meta-Analiz Araştırma Raporunun Yazımında Bulunması Gereken Maddelerle İlgili Kontrol Listesi) yararlanıldı (17). Tarama sonuçları ve makale seçimi sürecindeki adımlar akış diyagramında (PRISMA 2009 Akış Şeması) verildi (Şekil 1).

Şekil 1. Sistematik Derlemenin çalışma seçimindeki akış şeması (Flow Diyagram)

SONUÇLAR

Tarama Sonuçları

Elektronik veri tabanlarında yapılan tarama sonucunda ilk aşamada toplam 718 yayına ulaşıldı. Bu çalışmalardan 4’ü duplikasyon nedeniyle elendi ve 714 makale elde edildi. Daha sonra araştırmacılar tarafından yapılan çalışma başlıklarının ve özetlerinin konuya uygunluğunun değerlendirilmesinde toplam 632 yayın daha elendi ve 82 araştırma ikinci aşamada incelendi. Son olarak makalelerin tam metinleri araştırmaya dahil edilme ölçütlerine göre değerlendirilerek, bu aşamada seçilme ölçütlerini karşılamayan 76 yayın daha elendi ve toplam 6 çalışma bu sistematik derlemeye alındı. Çalışmaların taranması, kalite değerlendirmesi ve veri çekme sürecinin

Tablo 2. Sistematiik derlemeye dahil edilen çalışmaların bulguları

Yazarlar	alıřma Türü	alışmanın Amacı/Tasarımı/Örneklem Büyüklüğü	alışmanın Yapıldığı Ülke/Bölge/Tarih	COVID-19 Tanısı/alışma grubu	çalışmada Kullanılan Veri Toplama Araçları/Veri Toplama Yöntemi	alışmaların Ana Sonuçları
Duranus ve Aksu	Araştırma Makalesi	- COVID-19 pandemisinin gebe kadınlarda anksiyete ve depresif belirtiler üzerine etkilerinin belirlenmesi. - Tanımlayıcı - 260	- Türkiye - Belirtilmemiş	- Belirtilmemiş - Belirtilmemiş	- Edinburgh Postnatal Depresyon Skalası (EPDS) - Beck Anksiyete Envanteri (BAE) - Beck Depresyon Envanteri (BDE) - evirimii veri toplama	- Depresyon riski: 34.2(EPDS>13) - Depresyon riski prevalansını artıran etkenler: COVID-19 ile sosyal izolasyon psikolojisi, mevcut BAE ve BDE puanları - Depresyon riski prevalansı ile ilişkili etkenler: COVID-19 hakkında bilgi sahibi olmak, COVID-19 ile sosyal izolasyon psikolojisi, BAE ve BDE puanları (p<0.05)
Wu ve ark.	Araştırma Makalesi	- COVID-19 salgınının depresif ve anksiyete semptomlarının yaygınlığı üzerindeki etkisinin ve indeki gebe kadınlarda risk faktörlerinin incelenmesi. - Tanımlayıcı-Kesitsel - 4124 (Grup 1=1-20.1. 2020 Grup 2=21.1-9.2.2020)	- Çin/15 İ ve 25 Hastane - 1 Ocak-9 Şubat 2020	- Belirtilmemiş - COVID-19'un insandan insana bulaşının inde duyurulmasından önce ve sonra üçüncü trimesterdeki gebeler	- Edinburgh Postnatal Depresyon Skalası (EPDS) - Yüz yüze veri toplama	- Depresif belirti riski: Duyuru öncesinde %26, sonrasında %29.6 (EPDS≥10) - Depresyon riskini artıran etkenler: • Yarı-zamanlı çalışma yaklaşık olarak 1.4 kat (RR=1.43; %95 CI=1.17-1.74, p<0.001), • alışmaya 1.4 kat (RR=1.40, %95 CI=1.15-1.70; p=0.001), • Araştırmanın yapıldığı Çin eyaletlerinde onaylanan toplam vaka sayısının ≥500 olması • Yıllık hane gelirinin orta/yüksek olması, • Bireye ayrılan yaşam alanının <20 m ² olması, • Aile desteğinin kötü olması, • Gebeliğinde plasenta previanın olması, • Üniversite ve üzeri eğitim alınması, • Haftalık <7 saat egzersiz yapılması
Kotabağı ve ark.	Editöre Mektup	- COVID-19 gebeliklerinin anksiyete ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. - Tanımlayıcı-kesitsel - 11	- İngiltere / Londra - 1 Mart-11 Mayıs 2020	- COVID-19 pozitif gebeler - Üçüncü trimesterdeki gebeler	- İngiltere Hasta Sağı Anketi-9 (PHQ-9), - Genel Anksiyete Ölçeği (GAÖ) Belirtilmemiş	- Gebelerin anksiyete ve depresyon düzeyleri: • Pandemiin 11 haftalık sürecinde (1 Mart-15 Mayıs) hafif anksiyete (medyan=3) ve depresyon (medyan=2) düzeyleri

Corbett ve ark.	Editöre Mektup	<ul style="list-style-type: none"> - COVID-19 pandemisi sırasında gebe kadınların sağlık kaygısı ve davranış değişikliğinin belirlenmesi. - Tanımlayıcı-Pilot - 71 	<ul style="list-style-type: none"> - Belirtilmemiş - 17-27 Mart 2020 	<ul style="list-style-type: none"> - COVID-19 tanısı olmayan gebeler - İkinci ve üçüncü trimesterdeki gebeler 	<ul style="list-style-type: none"> - Belirtilmemiş - Belirtilmemiş 	<ul style="list-style-type: none"> - Endişe sonuçları: <ul style="list-style-type: none"> • %83.1'nin kendi sağlıkları hakkında daha önce hiç endişe etmemekte • Pandemiyle birlikte %50.7'si endişe etmekte • Tutum ve davranışlar: <ul style="list-style-type: none"> • %32.4'ü COVID-19 ile ilgili korkular nedeniyle işe gitmemekte • %19.7'si evden çalışmaya başlamış • %46.5'i birincil ulaşım yollarını değiştirmiş • %66.2'si gıda, %42.3'ü el dezenfektanı, %25.4'ü banyo malzemeleri, %9.9'u yakıt, % 8.5'i koruyucu kişisel ekipman stoklamış • %23.9'u çocuklarına bakmak için evde kalmakta • %11.3'ü çocuklarına büyükanne ve büyükbabaları bakım vermekte • %5.6'sı çocuklarına bakmaları için arkadaşlarından yardım almakta • TV Haberleri, çeşitli yerel ve uluslararası bilgi kaynakları ile faklı iletişim kanallarını kullanarak COVID-19 ile ilgili bilgiye ulaşmakta
Yassa ve ark.	Araştırma Makalesi	<ul style="list-style-type: none"> - Gebeliğin son trimesterinde olan gebelerin COVID-19 salgını hakkındaki tutumu, endişesi ve bilgi durumunun belirlenmesi. - Tanımlayıcı - 172 	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye - 18-28 Mart 2020 	<ul style="list-style-type: none"> - COVID-19 tanısı olmayan gebeler - >30 gestasyonel haftasında olan gebeler 	<ul style="list-style-type: none"> - Araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu - Belirtilmemiş 	<ul style="list-style-type: none"> - Endişe sonuçları: <ul style="list-style-type: none"> • %80.2'si COVID-19 nedeniyle endişe duymakta • %54.6'sı COVID-19 olduğu/olabileceğini düşündüğü için endişeli - Diğer ruhsal sonuçlar ve tutumlar: <ul style="list-style-type: none"> • %51.7'si kendisini savunmasız hissetmekte • %87.2'si kendisini izole etmekte
Berthelot ve ark.	Araştırma Makalesi	<ul style="list-style-type: none"> - 2019 pandemisi koronavirüs hastalığı sırasında gebelerde distres ve psikiyatrik semptomatolojide yükselişin belirlenmesi - Tanımlayıcı-kesitsel - 1754 	<ul style="list-style-type: none"> - Kanada - Nisan 2018-Mart 2020 ve - (n=496) - 2-13 Nisan 2020 (n=1258) 	<ul style="list-style-type: none"> - COVID-19 tanısı olmayan gebeler - 4-41 gestasyonel haftalarda olan gebeler 	<ul style="list-style-type: none"> - Kessler Distres Ölçeği (K10), - Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi (PCL-5), - Dissosiyatif Deneyimler Ölçeği (DES-II), - Olumlu ve Olumsuz Etki Programı (PANAS). - Pandemi öncesi yüz yüze ve koronavirüs süreci - Çevrimiçi veri toplama 	<ul style="list-style-type: none"> - Coronavirus -19 pandemisinde distress/stres sonuçları: <ul style="list-style-type: none"> • Yüksek prenatal distress, • Travma sonrası stres belirtileri - Anksiyete semptomları sonuçları: <ul style="list-style-type: none"> • Gebelerde şiddetli anksiyete semptomları • Yaşamlarının herhangi bir zamanında psikiyatrik yüklerinin, düşük eğitim düzeyinin ve hane halkı gelirinin olması, anksiyete semptomlarının önemli birer belirleyicisi Ruh sağlığına ilişkin diğer sonuçlar: <ul style="list-style-type: none"> • Yaşam boyu psikiyatrik bir bozukluğun olması, eğitim düzeyi ve hane geliri ruh hali ile ayrılma semptomlarının önemli prediktörleri • Psikiyatrik tanı almış olma, eğitim düzeyi ve gestasyonel hafta düşük pozitif duygulanım için önemli değişkenler

her aşaması araştırmacılar tarafından birbirinden bağımsız olarak yapıldı. İki araştırmacının elde ettikleri sonuçlar için ortak noktalar, farklı görüşler değerlendirildi. Yapılan kalite değerlendirmesi sonuçları çalışmaların zayıf kalitede olduğunu gösterdi. Araştırmalarda bildirilen tek ortak sonucun gebelerin kendi izolasyon kurallarını uygulamaları olduğundan, sadece bu verinin birleştirilmiş yüzdesi verildi ve diğer bulguların gebelerin bu süreçteki farklı ruhsal sağlık çıktılarına değerlendirmesi nedeniyle birleştirilmiş hesaplamaları yapılamadı.

Çalışmaların Özellikleri

Yayınlanan makalelerin dördü araştırma makalesi (8,9,12,13), ikisi editöre mektup (10,11) niteliğinde ve üçü kesitsel (9,10,13) tasarımı yapılmıştır. Yapılan çalışmalar farklı birkaç ülkede ve tek/çok merkezli olarak gerçekleştirilmiştir. Makalelerde çalışmaların yapıldığı ülkeler Türkiye (8,12), Çin (9), İngiltere (10) ve Kanada (13) olarak bildirilmiştir. Çalışmaların örneklem büyüklüğü 11 (10) ile 4124 (9) arasında değişmektedir. Yalnızca bir çalışma COVID-19 pozitif gebelerle yapılmıştır (10). Çalışmalarda gebelerin stres, anksiyete ve depresyon ile ilgili sonuçları gebeliğin çeşitli gestasyonel haftalarında ve farklı çıktılar sunulmuş olarak incelenmiştir. Araştırmalar çoğunlukla ikinci ve üçüncü trimesterlerindeki gebelerle gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalarda veriler her ülkenin kendi kültürü ve dilinde geçerli ve güvenilir kabul edilen ölçekler ve araştırmacıların geliştirdiği anketler kullanılarak, öz bildirim dayalı olarak toplanmıştır. Distres düzeylerini belirlemek için Kessler Distres Ölçeği (K10), post-travmatik stres bozukluğunu değerlendirmek için Travma Sonrası Stres Bozukluğu Kontrol Listesi (PCL-5) (13), anksiyete düzeyleri ve semptomlarının değerlendirilmesinde Beck Anksiyete Envanteri (BAE) (8), Edinburgh Postnatal Depresyon Skalası (EPDS) (8,9), Genel Anksiyete Ölçeği (GAÖ) (10) ve araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu (12), depresyon düzeyleri için Beck Depresyon Envanteri (BAE) (8), Edinburgh Postnatal Depresyon Skalası (EPDS) (8,9), İngiltere Hasta Sağlığı Anketi (10) ve diğer ruhsal durumları değerlendirmek için Disosiyatif Yaşantılar Ölçeği (DES-II) ve Olumlu ve Olumsuz Etki Programı (PANAS) (13) kullanılmıştır. Yapılan dört çalışma gebelerin distress (stres, anksiyete ve depresyon) (8,10-12) semptomları veya düzeyleri ile COVID-19 sürecindeki tutum, korunma davranışı ve stresör algılarına yönelik bilgiler verirken, iki çalışma COVID-19 pandemisi sırasındaki depresif, anksiyete semptomları ve diğer ruhsal sağlık durumlarına ilişkin karşılaştırılmış sonuçları (13) sunmaktadır.

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Distres/Streslerini Değerlendiren Çalışma Bulguları

Berthelot ve ark.'nın çalışmasında, gebelerin distresleri ve psikiyatrik semptomatolojisine yönelik çoklu değerlendirme sonuçları rapor edilmiştir. Ayrıca COVID-19 salgını öncesindeki ve sırasındaki gebelerin post-travmatik stres belirtileri yaş, gebelik yaşı, eğitim düzeyi, hane halkı geliri, yaşam

boyu psikiyatrik tanı öyküsü sabitlenerek incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları, COVID-19 pandemisindeki gebelerin prenatal distreslerinin daha yüksek olduğunu ve daha fazla travma sonrası stres belirtileri (TSSB) sergilediklerini göstermiştir. COVID-19 pandemisindeki gebelerin TSSB tanı kriterlerinden biliş ve duygudurum ile uyarılma ve reaktivite değişikliklerinin daha fazla, TSSB'lerinin travmaya bağlı olarak gelişen saldırı belirtileri ve kaçınma davranışları olduğu rapor edilmiştir (13).

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Anksiyetelerini/Anksiyete Semptomlarını Değerlendiren Çalışma Bulguları

COVID-19 pozitif 11 gebeyle yapılan Kotabagi ve ark.'nın çalışmasında, pandeminin 11 haftalık sürecinde (1 Mart-15 Mayıs 2020) gebe kadınların hafif düzeyde anksiyetelerinin (medyan=3) ve depresyonlarının (medyan=2) olduğu belirtilmiştir (10). Berthelot ve ark.'nın araştırması, COVID-19 pandemisindeki gebelerin anksiyete semptomlarının daha şiddetli olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak, COVID-19 pandemisinde gebelerin yaşamlarının herhangi bir zamanında psikiyatrik öykülerinin, düşük eğitim düzeyi ile hane halkı gelirinin olmasının, anksiyete semptomlarının önemli birer belirleyicisi olduğu rapor edilmiştir (13). Corbett ve ark.'nın çalışması gebelerin koronavirüs-19 hakkındaki sağlık kaygılarını ve davranışlarını değerlendirmiştir. Çalışmaya katılan gebelerin %83.1'inin sağlıklıları hakkında daha önce kaygı duymadıkları, koronavirüs süreci nedeniyle %50.7'sinin (36/71) endişeli oldukları, %83.3'ünün (55/66) yaşlı akrabaları, %66.7'sinin çocukları (28/42) ve %63.4'ünün doğacak çocukları (45/71) ile ilgili anksiyete yaşadıkları belirtilmiştir (11). Yassa ve ark.'nın çalışmasında, yaklaşık olarak her iki gebeden birinin (%52) pandemi sürecinde gebe olmaları nedeniyle kendilerini savunmasız hissettikleri ve beşinden dördünün (%80) bu süreçte endişe duydukları tespit edilmiştir (12).

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Depresyonlarını/Depresif Semptomlarını Değerlendiren Çalışma Bulguları

COVID-19 sürecindeki gebelerin depresyon riskinin %26.0 (EPDS \geq 10) (9) ile %34.2 (EPDS $>$ 13) (8) arasında olduğu bildirilmiştir. Durankuş ve Aksu'nun çalışmasında, eğitim düzeyinin, COVID-19'un psikolojik ve sosyal izolasyon etkileri ile mevcut anksiyete semptomlarının depresyon riskine yol açtığı belirtilmiştir. Buna ek olarak, ilk gebeliği olan, COVID-19'un gebeliğini etkileyeceğini düşünen ve çalışan kadınların depresyon riskinin olduğu ifade edilmiştir (8). Wu ve ark.'nın çalışmasında, Çin'de koronavirüsün insandan insana bulaştığının duyurulmasından sonra gebelerin depresyon riski prevalansının %29.6 (EPDS \geq 10) olduğu, depresyon riskini yarı zamanlı çalışmanın (RR=1.43, %95 CI=1.17-1.74, p<0.001) ve çalışmamanın yaklaşık olarak 1.4 (RR=1.40; %95 CI=1.15-1.70, p=0.001) kat artırdığı belirlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı Çin eyaletlerinde onaylanan toplam vaka sayısının \geq 500 olmasının, yıllık hane geliri orta/yüksek, bireye ayrılan yaşam alanı $<$ 20 m², aile desteği kötü ve gebeliğinde plasenta previası olanların, üniversite ve üzeri

eğitim alan ile haftalık <7 saat egzersiz yapan gebelerin depresyon riskinin daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (9).

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Sağlık Kaygıları, Davranışları, Tutumları ve Psikolojik Sağlıklarını Değerlendiren Çalışma Bulguları

Yapılan iki çalışmanın birleştirilmiş sonuçları gebelerin %71.4'ünün (%35.2, 25/71; % 87.2, 150/172) kendi izolasyon kurallarını uyguladıklarını bildirmektedir (11,12). Yassa ve ark.'nın çalışmasında, gebelerin yaklaşık olarak üçte birinin enfekte olabileceğini/olduğunu (%35.5) veya bebeklerinin doğduktan sonra enfekte olabileceğini (%31.4) ve onda dördünün doğum sırasında/sonrasında enfekte olabileceğini düşündüğü (%42) bildirilmiştir. Gebelerin yarısının (%50), salgın sırasında emzirme konusunda hiçbir fikri olmadığı ya da emzirmenin güvenli olmadığını, yaklaşık olarak %45'inin doğum şeklinin pandemiden etkilenip etkilenmeyeceği konusunda şaşkın veya şüpheli olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmının COVID-19'un doğumsal anomalilere (%76) veya erken doğuma (%64.5) neden olup olmayacağını bilmediği rapor edilmiştir. Gebelerin %31.4'ü COVID-19 salgını nedeniyle herhangi bir vitamin veya besin takviyesi kullanmaya başladığını ifade etmiştir (12). Corbett ve ark.'nın çalışmasında, yaklaşık olarak her 3 gebeden birinin çalışma hayatından uzaklaşarak, evde kaldıkları (%32.4, 23/71), beş kadından birinin (%19.7, 14/71) evden çalışmaya başladıkları bildirilmiştir. Araştırmadaki kadınların neredeyse yarısının (%46.5, 33/71) birincil ulaşım yöntemlerini değiştirdiği, %66.2'sinin gıda, %42.3'ünün el dezenfektanı, %25.4'ünün banyo malzemeleri, %9.9'unun yakıt ve %8.5'inin koruyucu kişisel ekipman stokladıkları rapor edilmiştir. Ayrıca %23.9'unun çocuklarına bakmak için evde kaldığı tespit edilmiştir. Gebelerin COVID-19 ile ilgili haber alma kaynakları olarak TV Haberleri (%80.3, 57/71), Sağlık Hizmetleri Yönetici web sitesi (%63.4, 45/71), ulusal haber telefonu uygulamaları (%49.3, 35/71), gazete (%25.4, 18/71), DSÖ web sitesi (%16.9, 12/71), Twitter (%4.2, 3/71) veya diğer sosyal medya (%11.3, 8/71) araçlarını kullandıkları bildirilmiştir (11). Berthelot ve ark.'nın çalışmasında, koronavirüs salgını sırasında gebelerin ruh hali ile disosiyatif semptomlarının önemli belirleyicilerinin, yaşam boyu psikiyatrik bir bozukluğun olması, eğitim düzeyi ve hane geliri olduğu rapor edilmiştir. Buna ek olarak, gebelerin düşük pozitif ve negatif duygulanımlarının, disosiyatif/dayanmalarının ve disosiyatif/benlik yitiminin daha şiddetli olduğu tespit edilmiştir. Disosiyatif semptomları ve düşük pozitif duygulanımlarının önemli değişkenlerinin psikiyatrik tanı almış olma, eğitim düzeyi olduğu, gestasyonel haftadaki değişimlerin düşük pozitif duygulanımlarını olumsuz etkilediği belirtilmiştir (13).

TARTIŞMA

Bu sistematik derleme, COVID-19 pandemisinde gebelerin stres düzeyleri, anksiyete semptomları/düzeyleri, depresyon riskleri ve ruhsal durumlarına ilişkin diğer sağlık çıktılarını bildiren 6 tanımlayıcı çalışmanın sonuçlarını sunmaktadır. Araştırmalarda en sık kullanılan öz değerlendirme

aracı Edinburgh Postpartum Depresyon Skalası olup, çalışmalardaki örneklem büyüklüğü 11 (10) ile 4124 (9) arasında değişmektedir. Berthelot ve ark.'nın çalışmasında, pandemi sürecinde gebelerin distress düzeylerinin yüksek ve travma sonrası stres bozukluklarının olduğu, travmaya bağlı uyarıların saldırı belirtileri ve kaçınma davranışlarına yol açtığı rapor edilmiştir (13). COVID-19'un gebeler üzerindeki psikolojik etkilerini belirlemek üzere yapılan travma sonrası stres bozukluğu, disosiyatif semptomlar ve duygu durum değerlendirmeleri gebelerin, pandemi sürecinde daha fazla ruhsal sorunlar yaşadığını düşündürmektedir. Çalışmada kullanılan değerlendirme araçlarının klinik tanı koyduracak nitelik taşıdığı, gebelerin sosyo-demografik ve psikiyatrik öykülerine ilişkin mevcut durumları göz önünde bulundurularak, yapılan karşılaştırmaların literatüre daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Fakat literatürde, kullanılan bu ölçeklerin, gebeler de dahil olmak üzere bireylerin geçmişinden bugüne ruhsal sorun yaşamış olacağını ve bunların etkisiyle ortaya çıkan sorunları belirlemeyi amaçlandığı bildirilmektedir (18,19). Berthelot ve ark.'nın çalışmasında (13), farklı zamanlarda ve gebelerden elde edilen psikolojik sağlık sorunlarını etkileyen faktörleri kontrol etmeye yönelik kovaryans analizi yapılmış ve psikiyatrik tanı öyküsü sorgulanmış olsa da, değerlendirilen gebelerin tanılanmamış ruhsal sorunlarının olabileceği, yaşam olaylarının her bireyde zaman ve sürece bağlı olarak değişebileceği, bunların da bildirilen sonuçları değiştirebileceği akla gelmektedir. Nitekim, ICD-11 psikiyatrik tanı sınıflaması strese özel olarak gelişen bozuklukların yeni gruplandırmasında, stresli veya travmatik bir olaya maruz kalmayla doğrudan ilişkili bozukluklar veya bir dizi olay veya olumsuz deneyimlerin dahil olacağını bildirmektedir (20). COVID-19 hastalığı küresel bir kriz olması nedeniyle stres yaratsa da (15), çalışmada gebelerin bu süreçte mental sağlıklarını etkileyebilecek farklı değişkenler hakkında çok az verinin sunulduğu görülmektedir. Bu nedenle, COVID-19'un gebelerin ruhsal sağlığına etkisinin mevcut krizle ilişkili parametrelerle değerlendirilmesinin, daha kesin ve gerçekçi kanıtlar sunacağı düşünülmektedir.

Pandemi, gebelerin yarısından fazlasının (%52) kendilerini savunmasız hissettiklerini, çoğunun (%80) yoğun endişe yaşamalarına neden olduğunu, doğum, postpartum süreç ve aile yakınları hakkında kaygı yaşadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca her on kadından yaklaşık olarak üçünün COVID-19'dan korktuğu için iş yaşamının aksadığı, ulaşım tercihlerinin değiştiği, bireysel hijyen malzemeleri stokladıkları bildirilmiştir (12). Bu süreçte sosyo-demografik ve ekonomik olarak orta-üst grupların depresyon semptomlarının daha fazla olduğu ifade edilmiştir (9). Bunun yanı sıra sosyal izolasyonun, pandemi psikolojisinin ve anksiyetenin, depresyon semptomlarını artırdığı rapor edilmiştir (8). Yapılan araştırmalar pandemi sürecindeki gebelerin ruhsal durumlarına yönelik bazı bilgiler vermektedir. Ayrıca COVID-19 ile enfekte gebelerden elde edilen anksiyete düzeyleri ve depresif semptom riski sonuçlarının COVID-19 salgınının 11 haftasında izlem yapılarak verilmesi, gebelerin COVID-19'a ilişkin mental sağlıklarıyla ilgili dikkati çeken bir sonuçtur (10). Bu

bağlamda, özellikle COVID-19 salgının psikolojik etkisine bağlı risklerin dikkate değer olduğu ve zamanında alınacak önlemlerle sağlık sonuçlarının iyileştirileceği açıktır. Ancak anksiyete-depresyon düzeyleri ile semptomlarına ve riskine yönelik olarak ve EPDS, BAÖ, BDÖ, GAÖ ve PHQ-9 değerlendirme araçlarıyla elde edilen bulguların olması, kaliteli sağlık hizmeti alması savunulan COVID-19 pandemisindeki gebelerin psikolojik sağlık durumları hakkında kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, sadece Berthelot ve ark.'nın çalışmasında tüm trimesterlerdeki gebeler değerlendirilmiş (13), üç çalışma (9,10,12) son trimesterinde olan gebelerle yapılmış ve Durankuş ve Aksu'nun çalışmasında hem gestasyonel dönem hem de gebelerin COVID-19 maruziyeti belirtilmemiştir. Gebeliğin doğası gereği her trimesterde kadınların farklı psikolojik adaptasyon geliştirmesi gerekmektedir (14). Mevcut sonuçlar gebelerin mental sağlıklarına ilişkin genel olarak bilgi sunsa da, gebeliğin her evresinde ve dışsal faktörler de ele alınarak bildirilen sonuçların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca verilerin çoğunlukla çevrimiçi anketlerle elde edilmesi, çalışmaların kalite düzeylerinin zayıf olması, bu sonuçların gebelerin ruhsal sağlıklarına ilişkin atılacak ulusal ve uluslararası stratejik adımlar için kanıtların yeterli olmadığını düşündürmektedir. Bugün gelinen noktada, küresel olarak COVID-19'un yaygınlığının arttığı bilinmekte, sağlığın korunması ve yükseltilmesine yönelik adımların atılmasının önemi vurgulanmaktadır (3). Böylesi kriz durumlarında maternal-fetal sağlık bakımının kalitesinin artırılması için gebelerin fizyolojik gereksinimleriyle birlikte, psikolojik olarak optimal sağlık ihtiyaçlarının da belirlenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir (21). Bu hedeflere yönelik olarak, DSÖ, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi ve dünyada birçok ülke gebelere yönelik tavsiyelerde bulunmakta ve rehberler yayınlamaktadır (21-24). Rehberlerde maternal mental sağlığa yönelik tavsiye ve bilgilerin artırılması için kanıt düzeyi yüksek çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; COVID-19 pandemisinde maternal, fetal neonatal ve toplum sağlığının korunması, geliştirilmesi, salgının mental sağlık boyutundaki olumsuz etkilerinin üstesinden gelinmesi ve gebelerin gerekli olduğu durumlarda psikiyatri klinikleri ve/veya psikolojik danışma merkezlerine yönlendirilmesi için daha kapsamlı sonuçların güçlü kanıtlarla ortaya koyulmasının, akılcı bir yol haritası çizilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması ve Finansman Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması yoktur ve finansman desteği alınmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti: Yazarlar makaleye eşit katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

KAYNAKLAR

1. Wu YC, Chen CS, Chan YJ. The Outbreak of COVID-19: An Overview. *J Chin Med. Assoc* 2020;83:217-220.
2. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
3. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
4. <https://covid19.who.int/> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
5. Elshafeey F, Magdi R, Hindi N, Elshebiny M, Farrag N, Mahdy S et al. A Systematic Scoping Review of COVID-19 During pregnancy and childbirth. *Int J Gynecol Obstet.* 2020;1-6.
6. Qianchenga X, Jianb S, Linglingc P, Leib H, Xiaogana J, Weihua L. Coronavirus Disease 2019 in Pregnancy. *International Journal of Infectious Diseases* 2020;95:376-383.
7. Della Gatta AN, Rizzo R, Pilu G, Simonazzi G. Coronavirus Disease 2019 During Pregnancy: A Systematic Review of Reported Cases. *American Journal of Obstetrics&Gynecology* 2020 June;36-41.
8. Durankuş F, Aksu E. Effects of the COVID-19 Pandemic on anxiety and depressive symptoms in pregnant women: A preliminary study. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine* 2020. [Epub ahead of print] Doi: <https://doi.org/10.1080/14767058.2020.1763946>.
9. Wu Y, Zhang C, Liu H, Duan C, Li C, Fan J et al. Perinatal depressive and anxiety symptoms of pregnant women Along with COVID-19 outbreak in China. *American Journal of Obstetrics and Gynecology* 2020 Aug;223(2):240.
10. Kotabagi P, Fortune L, Essien S, Nauta M, Yoong W. Anxiety and depression levels among pregnant women with COVID-19. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 2020;99:953-954.
11. Corbett GA, Milne SJ, Hehir MP, Lindow SW, O'Connell MP. Health anxiety and behavioural changes of pregnant women during the COVID-19 Pandemic. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology* 2020;249:96-97.
12. Yassa M, Biroła P, Yirmibes C, Usta C, Haydar A, Yassa A et al. Near-term Pregnant Women's Attitude Toward, Concern About and Knowledge of the COVID-19 Pandemic. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine* 2020;33(22):3827-3834.
13. Berthelot N, Lemieux R, Garon-Bissonnette J, Drouin-Maziade C, Martel É, Maziade M. Uptrend in distress and psychiatric symptomatology in pregnant women during the Coronavirus Disease 2019 Pandemic. *Acta Obstet Gynecol Scand.* 2020;99:848-855.
14. Bjelica A, Cetkovic N, Trninc-Pjevic A, Mladenovic-Segedi L. The phenomenon of pregnancy-a psychological view. *Ginekologia Polska* 2018;89(2):102-106.
15. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/facing-mental-health-fallout-from-the-coronavirus-pandemic> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.

16. Ergin E, Akın B. The turkish adaptation of a quality assessment tool for quantitative studies: validity and reliability analyses. *Turkiye Klinikleri J Nurs Sci.* 2018;10(4):292-308.
17. Moher D, Shamseer L, Clarke M, Ghersi D, Liberati A, Petticrew M. Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 Statement. *Systematic reviews* 2015;4(1):1.
18. Watson D, Clark LA, Tellegen A. Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS Scales. *J Pers Soc Psychol.* 1988;54:1063.
19. Larøi F, Billieux J, Defeldre AC, Ceschi G, Van der Linden M. Factorial Structure and Psychometric properties of the French adaptation of the Dissociative Experiences Scale (DES) in Non-Clinical Participants. *Eur Rev Appl Psychol.* 2013;63:203-208.
20. Bucci P. ICD-11 Draft Diagnostic Guidelines Open to Input by Mental Health Professionals. *World Psychiatry* 2017;16:115-116.
21. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/pregnancy-breastfeeding.html> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
22. https://www.who.int/maternal_child_adolescent/links/covid-19-mncah-resources-for-pregnancy-childbirth-postnatal-care/en/ Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
23. <https://www.rcog.org.uk/en/guidelines-research-services/guidelines/coronavirus-pregnancy/> Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.
24. https://www.gfmer.ch/Guidelines/Maternal_neonatal_infections/Coronavirus.html Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.